

Zgodovinski esej

FRANJO SIRC – KRANJSKI TRGOVEC IN INDUSTRIALEC

AVTOR: Martin POLLAK

MENTORICA: Patricija VELDIN, prof.

Leto izdelave: 2012

Šola: Gimnazija Kranj

KAZALO

1. UVOD.....	3
2. OBDOBJE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO.....	4
3. PRIHOD INDUSTRIJE V KRANJ.....	5
3. 1. TEKSTILNA INDUSTRIJA.....	7
4. PO DRUGI SVETOVNI VOJNI.....	12
5. POVZETEK.....	13
6. LITERATURA IN VIRI:.....	14
7. SLIKOVNO GRADIVO.....	15

1. UVOD

V šolskem letu 2011/2012 Gimnazija Kranj, skupaj z Mestno knjižnico Kranj, sodeluje pri projektu Zgodovinski spomin v okviru programa Comenius. V ta projekt sem vključen skupaj s svojimi sošolci, saj sodelujem pri snemanju filma o industrializaciji Kranja. Mentorica Patricija Veldin me je zadolžila za izdelavo scenarija, prevzel pa sem tudi vlogo režiserja. Prvotni namen je bil, da v sklopu projekta, raziščemo posledice industrializacije mesta Kranj in okolice v obdobju med obema vojnama, vendar se je ob izobilju ustnih, pisnih, materialnih in avdiovizualnih virov naša raziskava razširila na povojno obdobje. Pri zbiranju informacij so nam pomagali knjižničarji Mestne knjižnice Kranj, predvsem ga. Nina Svetelj, muzealci v Gorenjskem muzeju (ga. Monika Rogelj) in delavci v Zgodovinskem arhivu, Enota za Gorenjsko. Pri projektu se nismo osredotočali le na zgodovinska dejstva, ampak smo raziskali tudi geografske in sociološke elemente industrializacije Kranja.

V okviru projekta sem odkril Kranj kot industrijsko središče Gorenjske, kar me je presenetilo, kajti moja generacija pozna Kranj kot zaspano mesto, z majhnimi možnostmi zaposlitve, z uničeno industrijo oz. industrijo v stagnaciji. Dejstvo, da sem že na začetku projekta aktivno sodeloval pri zbiranju različnih virov, mi je omogočilo poglobljen vpogled v proces industrializacije Kranja. Ob vsem tem gradivu sem se seznanil z zanimivimi osebnostmi, ki so odločilno vplivale na razvoj kranjske industrije, kar je pospešilo urbanizacijo, deagrarizacijo podeželja, gradnjo infrastrukture, elektrifikacijo, razvoj kulture, športa in šolstva. Med njimi močno izstopa Franjo Sirc, saj je sodeloval pri ustanavljanju več tekstilnih tovarn v Kranju. Franja najdemo med ustanovitelji Jugočeške (1923) in tovarne Jugobruna (1928). V tovarni Intex (1926) je bil poslovodja, leta 1929 pa je ustanovil lastno Tekstilno tovarno Stražišče pri Kranju (Kos, 2006: 8-10).

2. OBDOBJE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

Franjo izhaja iz rodbine Sirc, ki ima korenine v nekdanji vasi Primskovo blizu Kranja. Rodil se je v družini trgovcev 27. novembra 1891 (Žontar, 2005: 21). Oče Franc je zelo kmalu umrl zaradi tuberkuloze, mati Magda pa se je ponovno poročila s kranjskim trgovcem Albinom Rantom. Zakon je bil nesrečen in je vodil v ločitev. Magda se je odločila, da bo sama vzdrževala Franja in njegovega brata Vinka, zato je odprla trgovino z mešanim blagom. Franjo je odraščal v mestu, ki ga je industrializacija skoraj zaobšla. Na prelomu v 20. stoletje je bil Kranj trgovsko in obrtno mesto oziroma purgarsko mesto. Čeprav se je industrializacija avstro–ogrskih dežel postopoma krepila, je Kranj krepko zaostajal. Jesenice so bile industrijski center Gorenjske, kjer je delniška družba Kranjska industrijska družba imela svoj sedež. Industrializacija je povezana z vpeljavo proizvodnje s pomočjo strojev. Prvo podjetje, ki je v Kranju uporabljalo parne stroje, je bil valjčni mlin oziroma Majdičev mlin, ki je danes del nepremične kulturne dediščine Republike Slovenije. Prvotno so v mlinu mleli žito, moko pa prodajali avstro–ogrski vojski. Po koncu prve svetovne vojne so lastniki mlin spremenili v hidroelektrarno (<http://rkd.situla.org/>). Važen element industrializacije je bil prihod železnice v Kranj leta 1870. Proga je povezovala Ljubljano s Trbižem, potekala pa je mimo Kranja in Jesenic (<http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&region=2&id=878>). Elektrifikacija Kranja se je pričela leta 1898 z izgradnjo hidroelektrarne v kanjonu reke Kokre (<http://rkd.situla.org/>).

Franjo je svojo mladost preživel v Kranju, obiskoval je kranjsko Gimnazijo cesarja Franca Jožefa, ker pa je imel učne težave, je materi uspelo zagotoviti občinsko podporo, ki je Franju od leta 1907 omogočila šolanje na Češko–slovanski trgovski akademiji v Pragi (Žontar, 2010: 73). *»Sprva je sicer študiral v nemščini, vendar je kmalu presedlal in šolo končal v češčini. Ker je bil dober študent, je dobil še stipendijo okoli 700 kron letno ...«* (Žontar, 2005: 24) Po šolanju se je zaradi znanja češčine zaposlil kot bančni uradnik v tržaški podružnici Živinostenske oz. Obrtniške banke s sedežem v Pragi. Življenje in delo v Trstu je bila odlična priložnost spoznavanja različnih gospodarskih panog, predvsem pa trgovske in bančniške, saj je bil Trst eno izmed najpomembnejših središč Avstro–Ogrske. Njegov pomen se je okrepil po izgradnji južne železnice, ki je povezovala Trst z Dunajem (1857). Ko so delodajalci ugotovili, da ni Čeh, je moral zamenjati delovno mesto s Čehom pri podružnici Ljubljanske kreditne banke v Trstu (Žontar, 2005: 24). Leta 1912 je moral odslužiti vojaški rok v

pehotnem polku št. 27, naslednje leto se je moral udeležiti orožnih vaj na Krasu, leta 1914 pa je izbruhnila prva svetovna vojna. Avstro–Ogrska je 28. julija 1914 Srbiji napovedala vojno, zato je Rusija izvedla mobilizacijo.

3. PRIHOD INDUSTRIJE V KRANJ

Franjo se je kot večina slovenskih vojakov najprej vojskoval na vzhodni fronti, v Galiciji, ki je bila ena hujših preizkušenj za slovenske vojake, saj sta obe strani, ruska in avstro–ogrška imeli strahotne izgube (Žontar, 2005: 28). Po podpisu Londonske pogodbe med Italijo in antanto, se je odprlo italijansko bojišče, kjer so na območju soške fronte, od Rombona do Tržaškega zaliva, vpoklicali veliko slovenskih fantov, saj je avstrijska stran verjela, da se bodo Slovenci srdito bojevali za očetnjava. Franjo je bil premeščen na Tirolsko, potem pa mu je maja 1918 uspelo izposlovati odpust iz vojske. Franjo se je moral soočiti z grozotami vojne. Samo pozicijsko vojskovanje je pomenilo trpljenje v jarkih polnih blata, podgan in uši. Italijansko bojišče pa je bilo specifično, predvsem na visokogorskem območju. Vojake so pestile težke klimatske razmere, težaven teren, nenehno obstreljevanje in strah pred pohabo ali smrtjo. Franjo se je ob vrnitvi domov poročil z Zdenko Pirc, hčerjo uglednega kranjskega politika Cirila Pirca, od leta 1921 kranjskega župana. Ta zveza je Franju omogočila lažji vzpon po družbeni lestvici in odlična poznanstva s slovenskimi liberalnimi politikami (Žontar, 2010: 293).

Franjeva kariera se je razvila po razpadu Avstro–Ogrske. Že leta 1917 sta se pojavila dva dokumenta, ki sta zahtevala rešitev jugoslovanskega vprašanja. Majniška deklaracija je na osnovi trializma zagovarjala preoblikovanje habsburške monarhije v zvezo treh enakopravnih državnih enot. Krfska deklaracija je zahtevala veliko več, združitev Srbov, Slovencev in Hrvatov v eni državi pod vodstvom dinastije Karađorđević. Že 29. oktobra 1918 je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ter je združila Slovenijo, Hrvaško in Bosno in Hercegovino. Država ni imela možnosti obstoja, saj ni bila mednarodno priznana, vprašanje meja ni bilo rešeno ter antanta je podpirala združitev s Kraljevino Srbijo. Združitev je bila izpeljana 1. decembra 1918 in prve naloge nove države so bile ureditev meja. Z novimi mejami so nekatera slovenska podjetja nazadovala, saj so izgubila povezave s Trstom in

Dunajem, podjetja, ki so prepoznala nove priložnosti na jugoslovanskem trgu, pa so hitro prosperirala.

Kranjski podjetniki so hitro spoznali, da so nove gospodarske okoliščine lahko v njihovo prid. Že leta 1921 so se zbrali člani kranjskega občinskega odbora: Franjo Sirc, Makso Fock, Ferdinand Pollak, dr. Beno Sabothy, Ivan Savnik in Franc Kuralt (Kos, 2006: 5). Odločili so se, da bodo v prid zagona industrijske proizvodnje, v Kranj povabili nemški, češki in poljski kapital. Franjo Sirc je zaradi znanja češčine in dobrih zvez v političnih in bančnih krogih bistveno prispeval k industrializaciji Kranja. Kmalu po vojni je postal direktor podružnice Jugoslovanske Union banke v Kranju. Leta 1922 se je s pomočjo tasta zaposlil kot prokurist, kasneje pa direktor kranjske podružnice Slavenske banke s sedežem v Zagrebu, kar mu je omogočilo pridobivanje in vlaganje kapitala v kranjsko industrijo (Kos, 2006: 8). V tej banki je bil zaposlen do leta 1927, potem je njegova poklicna pot zavila v vodenje lastne tekstilne tovarne. Franjo je bil tudi v dobrih odnosih z Ivanom Hribarjem, slednji je bil veleposlanik Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevine SHS) na Češkoslovaškem (predavanje ga. Monike Rogelj), kar je dodatno pripomoglo pri pridobivanju češkega kapitala. Dejstvo, da je bilo med tujimi vlagatelji veliko Čehov, je povezano s tem, da je bila tekstilna dejavnost na Češkem že zelo zgodaj razvita in češki podjetniki, ki so se po prvi svetovni vojni znašli v novi državi Češkoslovaški, so iskali nove trge, delovno silo in obrate, kjer bi vložili svoj kapital. Kranj je bil idealen, že zaradi češkemu kapitalu naklonjenih kranjskih podjetnikov, lokalne ureditve, kajti večina tovarn je bila zgrajena na Gaštejskem travniku, na desni strani reke Save, kjer je bila železniška postaja in državna cesta Ljubljana–Jesenice. Kranj je bil tudi prometno povezan s Trzičem, Jezerskim in Škofjo Loko, imel je že osnovno infrastrukturo, torej hidroelektrarno in vodovod, delovna sila pa je komaj čakala, da je dobila zaposlitev v tovarnah. Glede na predavanje ga. Rogelj, so v tekstilnih tovarnah zaposlovali predvsem mlada podeželska dekleta, ki so bila hitro učljiva, vajena trdega dela in zadovoljna z majhnim plačilom, saj jim kmetijska dejavnost niti tega ni omogočala.

Preden bi pojasnil potek in posledice industrializacije v Kranju, bi še na kratko opisal Franjevo kariero vse do ustanovitve Tekstilne tovarne Stražišče pri Kranju. V času vodenja podružnice Slavenske banke, je Franjo sodeloval pri razvoju slovenskega gospodarstva, kajti lastnike bank je predvsem zanimala nacionalizacija tujih podjetij. Nacionalizacija v prvi Jugoslaviji je pomenila prenos oziroma odkup večinskega lastniškega deleža v roke

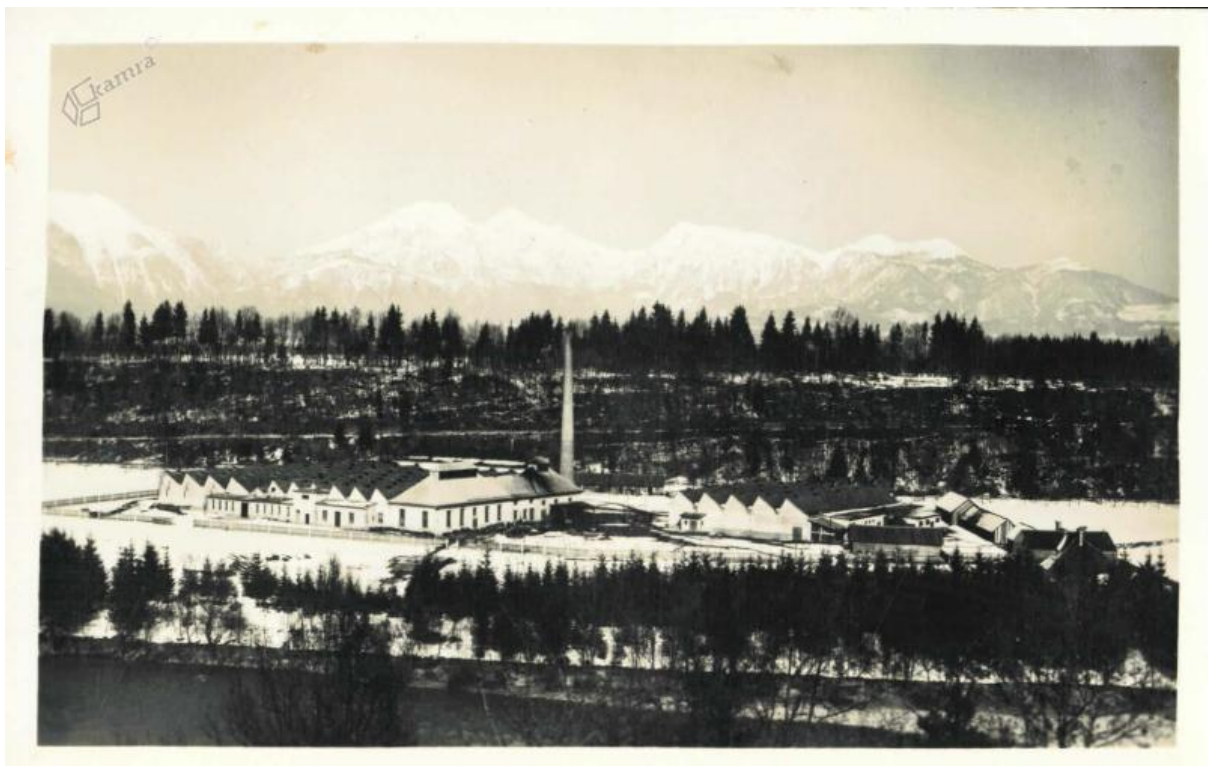
Jugoslovanov. Zakonodaja Kraljevine SHS je zahtevala, da imajo tujci lahko le 40 % lastniškega deleža v jugoslovanskih podjetjih (predavanje ga. Rogelj). Ker je Slavenska banka imela velik lastniški delež v Trboveljski premogokopni družbi, ki se je v drugi polovici 20. let znašla v težavah, je doživela finančni zlom, Sirc pa je izgubil službo (Žontar, 2005: 40). Že v naslovu eseja sem zapisal, da je bil Franjo trgovec in industrialec. Istočasno, ko je bil v bančnih vodah, se je ukvarjal tudi s trgovino, kar je bilo glede na poreklo in dejstvo, da je bil Kranj obrtno in trgovsko središče, razumljivo. Še v času obstoja Države SHS je Franjo od okrajnega glavarstva v Kranju prejel obrtni list in dovoljenje za odprtje trgovine z mešanim blagom na drobno in debelo. Trgovsko podjetje se je imenovalo Franjo Sirc, Kranj, Import–Export: Trgovina z deželnimi pridelki, kolonialnem in mešanim blagom na debelo (Žontar, 2010: 294). Že ime podjetja nam daje vedeti, da je ciljalo na veletrgovsko dejavnost. Vendar je Franju ta dejavnost postala breme, saj se je ukvarjal z več gospodarskimi dejavnostmi, od vodenja banke, tiskarne Save in gostinskega obrata Pri zadnjem grošu ob železniški postaji, ki ga je preimenoval v restavracijo Pri kolodvoru ter jo dal v najem.

3. 1. TEKSTILNA INDUSTRIJA

Leta 1923 je bila v Kranju, s soudeležbo češkega kapitala, ustanovljena prva tekstilna tovarna v Kranju. Delniška družba Jugočeška je postavila temelje za gospodarski razvoj Kranja, saj je tekstilna dejavnost cvetela vse do osamosvojitve. Tovarna Jugočeška je bila postavljena na Gaštejskem travniku, danes pa je tu tovarna Iskra. Ustanovitev Jugočeške, ki je kmalu postala ena največjih in najpomembnejših tekstilnih tovarn v jugoslovanski državi, je sprožila pospešeno industrializacijo Kranja. Kranjčani so spoznali nove pogonske stroje, elektromotorje in motorje z notranjim izgorevanjem. V Kranj so se priselili tuji strokovnjaki, ki so se naselili v t. i. četrti vil ob cesti Staneta Žagarja. Za kvalificirano delovno silo in vodstvene kadre so v Kranju gradili enodružinske hiše ali stanovanjske bloke. S porastom industrije in prilivom novih priseljencev se je povečala potrošnja električne energije. Glede na podatke, se je prebivalstvo Kranja povečalo na račun okoliškega kmečkega prebivalstva in beguncev iz Slovenskega primorja, saj je z Rapalsko pogodbo velik del zahodnega slovenskega etničnega ozemlja prišel pod oblast Kraljevine Italije (Šorn, 1960: 323). Prav na področju zagotavljanja nastanitve za nove Kranjčane so se pojavljale težave. Vas Primskovo se je zelo hitro urbanizirala, kajti množica delavcev je na tem območju našla streho nad glavo. Nastanitev je bila skromna, veliko delavcev je živelo v barakah ali neustreznih

stanovanjih brez osnovne infrastrukture, vendar procesa deagrarnizacije ni bilo mogoče več ustaviti.

Franjo Sirc je veliko prispeval k ustanovitvi Jugočeške, predvsem zaradi zaposlitve v Slavenski banki. Josip vitez Pogačnik (v času obstoja Države SHS je bil predsednik narodne vlade v Ljubljani), kranjski župan Ciril Pirč in veleindustrialec iz Prage Emil Storza so v Jugočeški imeli največji lastniški delež. Tovarna je imela že na začetku 250 tkalskih strojev ter nad 1000 zaposlenih delavcev (Kos, 2006: 7-8). Izdelovali so bombažne tkanine in umetno svilo, uporabljali pa so osembarvni tisk, kar je zelo napredno za tiste čase (Šorn, 1960: 336). Jugočeška:«... je postala največja jugoslovanska tovarna bombažnih tiskanin in umetne svile.» (Žontar, 2005: 53). Podjetje se je z nakupom beograjske tekstilne tovarne, Beogradska tekstilna industrija, širilo od leta 1930 in je vse do okupacije zaposlovalo več delavcev, kot jih je premogel Kranj v letih po 1. svetovni vojni (Šorn, 1960: 336). Po nemški okupaciji je podjetje doživelo zaton. Nemci so zaplenili tovarno in jo prodali nemškemu podjetju Luftfahrtgerätewerk (LGW) Hakenfelde (Kos, 2006: 28). Med drugo svetovno vojno so v bivši Jugočeški izdelovali dele za letala, po vojni pa je nova oblast ustanovila podjetje Iskra.

Slika 1: Tovarna Jugočeška

Že leta 1926 je bila s soudeležbo poljskega kapitala ustanovljena nova tekstilna tovarna Intex. Franjo Sirc, ki je bil takrat še vedno direktor Slavenske banke, je bil skupaj s tovarnarjem Adolfom Prahom poslovođa. Bolj važna je bila udeležba Franja Sirca pri ustanovitvi tekstilne tovarne Jugobruna (1928), katere dejanski lastnik je bil Čeh František Bruna (Kos, 2006: 10). Tovarna je konkurirala Jugočeški, saj je z leti povečevala proizvodnjo in število delavcev. Franjo je s pomočjo zvez pri lokalnih politikih zagotovil zemljišče za tovarno Jugobruna, ki so jo postavili na desnem bregu reke Save na Gorenji Savi. V tovarni so izdelovali bombažne tkanine, svilo in svilene izdelke. Po drugi svetovni vojni so iz Jugobruna ustanovili podjetje Tiskanina, ki se je leta 1961 skupaj z Intexom združila v podjetje Tekstilindus, ki od osamosvojitve Slovenije ne obstaja več (Kresal, 2010: 75). Ker je Sirc leta 1929 ustanovil lastno tovarno, je leta 1930 izstopil iz Jugobruna. Pred tem pa je prišlo do spora z Jugočeško, saj je Jugobruna uredila tiskarno za tiskane tkanine, kar je prvotno imela le Jugočeška. *»Načrte so držali v tajnosti, dokler se ni ing. Taranza zagovoril in to omenil dr. Benu Sabothyju, ki je bil pravni zastopnik Jugočeške, ta pa je zadevo spravil v javnost. Tako je prišel tudi Sirc navzkriž z Jugočeško in dr. Sabothyjem, s katerim je prej dobro sodeloval.«* (Žontar, 2005: 67).

Leta 1929 je Franjo na vrhu Gaštejskega klanca v Stražišču ustanovil lastno tekstilno tovarno. Tovarna je bila ustanovljena z lastnim kapitalom in bančnimi krediti. S Františkom Brunom se je dogovoril za dobavo bombažne preje iz katere so v Sircevi tovarni tkali enostavne tkanine. V letih od 1931 do 1933 je zaposloval do 37 delavcev, po razširitvi in modernizaciji proizvodnje je v Sircevi tovarni delalo okoli 250 ljudi (Kos, 2006: 10). *»V tovarni so izdelovali vse vrste molinov, oksfordov, flanele, šifone, beljeno in barvasto bombažno blago ter vrhunsko balonsko svilo.«* (Kos, 2006: 10) Med zaposleni je bilo največ žensk; na primer leta 1936 je bilo med zaposlenimi 61 % žensk, moških pa 39 % (Žontar, 2010: 295). V primeru enoizemskega delavnika se je delalo po deset ur, če je delavec imel dvoizemsko delo, je delal po devet ur. Delavci so bili socialno zavarovani. Življenje tekstilnih delavcev je bilo težko. Kot sem že omenil, so večino delovne sile predstavljale ženske brez izobrazbe. Delo v predilnici, barvarni in tkalnici je bilo naporno in je ogrožalo zdravje delavcev. Delavstvo je s pomočjo komunistične stranke pričelo organizirati stavke. Prva delavska stavka v Kranju je bila stavka gradbenih delavcev leta 1920 (Križnar, 1960: 341). Leta 1936 so delavci v tekstilni branži v Kranju organizirali eno največjih stavk na slovenskem prostoru. Delavski upor se je pričel zaradi slabih plač, saj so prav tekstilci spadali med najbolj slabo

plačano delovno silo. Upor se je razširil tudi v drugih gospodarskih branžah. Uprli so se gradbinci in delavci v lesnopredelovalni industriji. Upor se je pričel 11. avgusta 1936 pred Staro pošto, ko se je zbralo 2500 do 3000 upornih tekstilnih delavcev (Križnar, 1960: 344). Delavci so sprejeli resolucijo, ki je zahtevala: «... da naj do sklenitve kolektivne pogodbe, vsa podjetja ustavijo vsako znižanje plač in nadurna dela.» (Križnar, 1960, str. 344.) Stavkajoče so podprli delavci v Trziču, Škofji Loki, Mariboru in Preboldu in 1. septembra 1936 je v Sloveniji stavkalo že 8500 tekstilcev (Križnar, 1960: 345). Upor so zatrli z nasiljem, saj je oblast nad stavkajoče delavce poslala gojence policijske šole. Delno je bila stavka uspešna, saj so v podjetjih pričeli sprejemati kolektivne pogodbe. Tudi Franjo Sirc se je moral soočiti z delavskim uporom v svoji tovarni. Da bi pomiril delavce in zagotovil proizvodnjo, je bil prisiljen podpisati kolektivno pogodbo, ki je določala: «8 urni delavnik, mezdne tarife in enoten sistem le teh, merila za izplačevanja zaslužkov v primeru bolezni in ostalih zadržkov pri delu.» (Žontar, 2010: 296)

Slika 2: Kranjske tekstilne tovarne ob Savi: Jugočeška na desnem bregu, Intex na levem bregu, Tekstilindus in tovarna Franja Sirca v Stražišču.

Franjo je svojo tovarno nenehno razvijal in povečeval, zato je bila med največjimi tekstilnimi tovarnami v Sloveniji. Ko je posodabljal proizvodnjo, je upošteval, da mora na trg spraviti atraktivne izdelke, kajti širitev proizvodnje je potekala v času posledic velike gospodarske

krize, ki jo je občutila tudi jugoslovanska država. Stroje je nabavil v Švici in Nemčiji, s širitvijo proizvodnje pa je dosegel večjo zaposlovanje med domačini. Po nemški okupaciji Gorenjske, v Kranj so prišli 12. aprila 1941, se je Franjo Sirc z družino preselil v Ljubljano, saj je bil italijanski okupacijski režim sprva bolj blag, tako tudi asimilacijski pritisk. Sircu se je tudi upiralo, da bi pod nemškim nadzorom vodil proizvodnjo, ki bi pokrivala potrebe nemške vojske. Ker je imel stike s poljskimi podjetniki, je poznal nemški okupacijski režim na Poljskem, zato odločitev za umik v Ljubljano niti ni presenetljiva. Nemci so na Sircev beg odgovorili z zaplenbo njegovega premoženja: *»Na podlagi odloka, izdanega 3. julija 1941 na Bledu, je bilo celotno premoženje podjetja Tekstilna tovarna Franjo Sirc v Stražišču pri Kranju proglašeno za sovražno narodu in državi ter zato v smislu uredbe z dne 24. aprila 1941 zaplenjeno.«* (Žontar, 2005: 117) Nemci so strojno opremo in tekstil razprodali v Avstriji in na Gorenjskem, v tovarni pa so proizvajali bojne pištole za zračna torpeda (Žontar, 2005: 121). Ob koncu vojne so tovarno požgali.

Glede na pripovedovanje Franjevega sina, Ljuba Sirca, Franjo dolgo časa ni mogel dojeti, da ni več lastnik tovarne (Žontar, 2005: 130). Ker je bila Ljubljana središče odpora proti okupatorju, kjer je bil sedež Osvobodilne fronte (OF) in kjer je deloval radio Kričač, je Franjo zelo kmalu prišel v stik s člani slovenskega odpora proti okupatorju. Sprva je podpiral generala Draža Mihajlovića, poveljnika jugoslovanske vojske, ob porajajočem italijanskem nasilju, kot odgovoru na delovanje Osvobodilne fronte in likvidacij Varnostnoobveščevalne službe, je podpiral OF. Franjo je OF vsak mesec plačeval prispevek v vrednosti 500 lir (Žontar, 2005: 131). Nekaj ženinih sorodnikov je bilo vključenih v partizanske enote, z živili je podpiral internirance in aretirance, nasprotoval je ustanavljanju domobranskih enot. Vseeno pa ni zaupal komunistom in je bil razočaran, da so zavezniki dopustili Titovo izigravanje sporazuma Tito-Šubašić, ki bi komunistom preprečil prevzem absolutne oblasti (Žontar, 2005: 131).

4. PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Na kratko bi še pojasnil Sircevo usodo po drugi svetovni vojni. Sirc je na podlagi *»zakona o postopku z imovino, ki so jo morali lastniki med okupacijo zapustiti, oziroma z imovino, katero so jim odvzeli okupator in njegovi pomagači«* dosegel, da mu je nova komunistična oblast vrnila tovarno v Stražišču ter stanovanjsko hišo (Žontar, 2010: 297). Sprva ga nova oblast ni preganjala, vendar so komunisti imeli svoje načrte, ki so bili povezani z ohranitvijo oblasti in izpeljavo centralno vodenega gospodarstva, ki je obsegalo petletko, za kar je bilo potrebno izvesti nacionalizacijo velikih podjetij. Franjo Sirc je bil aretiran 31. maja 1947 s strani UDBE (Žontar, 2005: 149). V zaporu se je znašel tudi njegov sin Ljubo, ki je še danes eden bolj znanih Kranjčanov. Franju Sircu se je sodilo na t. i. Nagodetovem procesu (1947). Med obtoženci so bili: Črtomir Nagode, Ljubo in Franjo Sirc, Leon Kavčnik, Boris Furlan, Angela Vode, Zoran Hribar, Metod Kumelj, Pavla Hočevnar, Svetopluk Zupan, Bogdan Stare, Metod Pirc, Vid Lajovic in Elizabeta Hribar. *»Obtožnica je navajala, da so kot pripadniki protiljudske organizacije zakrivali zločinska dejanja, z namenom, da bi z nasiljem zrušili obstoječo državno ureditev FLRJ ...«* (Žontar, 2005: 152–153) Dejansko je bil to politično montiran javni proces s katerim je komunistična oblast zatrla vsako možno politično opozicijo. Oblast je izrabila sodno oblast, ki je pod izmišljenimi obsodbami o vohunjenju za zahodne države, ubila Nagodeta, Ljuba Sirca obsodila na smrt, kasneje je kazen spremenila na 20 let zapore, Franja pa na deset let odvzema prostosti s prisilnim delom, zaplembo vsega premoženja ter odvzemom političnih pravic. Za Sirca je bilo prestajanje zapore težko, saj je imel povišan krvni tlak. Leta 1950 so ga zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja začasno odpustili iz zapore. Umrl je 8. novembra 1950 na interni kliniki v Ljubljani. Pokopali so ga v Kranju. Vrhovno sodišče Republike Slovenije je leta 1991 ugotovilo, da je bil Franjo žrtev političnega preganjanja, da je bila obtožba izmišljena ter je razveljavilo njegovo sodbo.

5. POVZETEK

Kako naj ovrednotim Franja Sirca? Vztrajna osebnost, ki je bila polna energije in volje, da spremeni svet. Človek, ki je verjel v gospodarski vzpon Kranja in pri tem aktivno sodeloval, zaradi pokončne drže, pa bil kaznovan z zaporom in degradacijo v zahodnega vohuna, ki škoduje lastni državi. Znal je izkoristiti znanje tujih jezikov, predvsem češčine in poljščine, tesne družinske povezave, ki so ga vpeljale med liberalne politike, in voljo kranjskih podjetnikov, da industrializirajo Kranj. S svojo podjetniško naravo se je vključeval v trgovino, bančništvo, gostinstvo in tovarniško proizvodnjo. Odločno se je boril za ustanovitev strokovne tekstilne šole v Kranju, ki bi izobraževala tkalce in pletilce, s tem pa bi kranjska podjetja dobila domače mojstre tekstilne stroke. Sirc ni sodeloval le pri ustanavljanju tekstilnih tovarn, ampak je tudi pomagal in se pri občinskem svetu zavzel za ustanovitev tovarne Vulkan. To je bila tovarna gumijevih izdelkov, ki jo danes poznate kot tovarno Sava. Njegova odločna podpora pri ustanavljanju tovarn v Kranju je pustila nepovratne posledice. Z ustalivitvijo tovarniške proizvodnje v Kranju se je postopoma povečevalo število prebivalstva, predvsem na račun priseljevanja. Priseljevali so se okoliški prebivalci, begunci iz Slovenskega primorja, ekonomski migranti s Štajerske in Dolenjske, od 60. let 20. stoletja pa priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik. Za vso delovno silo je bilo potrebno najti bivalne prostore, kar je za Kranj pomenilo pospešeno urbanizacijo, za okoliške vasi pa deagrarizacijo. Po drugi svetovni vojni so zrasla spalna naselja, gradile so se nove hidroelektrarne, vodovod in kanalizacija pa sta se posodobila in nadgradila. Pospešeno se je razvil potniški in osebni promet, gradila se je cestna infrastruktura, spodbujal se je razvoj športa, kulture, šolstva in zdravstva. Franjo Sirc nima postavljenega spomenika ali ulico imenovano po njem, verjamem pa, da bodo Kranjčani sčasoma prepoznali njegovo vrednost in se ga spomnili s kakim spominskim obeležjem. Vseeno je Franjev trajen spomenik industrializacija Kranja.

6. LITERATURA IN VIRI:

1. Industrializacija Kranja - predavanje ga. Marije Rogelj v Gorenjskem muzeju, 20. 1. 2012.
2. Kos, M. Podjetništvo v Kranju od leta 1918 do nacionalizacije leta 1948. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
3. Šorn, J. Velika industrija v Kranju med obema vojnama. 900 let Kranja. Kranj: Občinski ljudski odbor, 1960, str. 323-339
4. Žontar, J. Franjo Sirc, kranjski trgovec in industrialec. Kranjski zbornik 2010. Kranj: Mestna občina Kranj, 2010, str. 292–297.
5. Žontar, J. Kaznovana podjetnost. Kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc. Ljubljana: Nova revija, 2005. ISBN: 961-6352-97-0
6. Kresal, F. Vzpon in propad tekstilne industrije v Kranju. Kranjski zbornik 2010. Kranj: Mestna občina Kranj, 2010, str. 73–79.
7. Žontar, M. in Dežman, J. Delavska kulturna društva na Gorenjskem do leta 1941 : razstava Gorenjskega muzeja, Kranj 1983. Kranj: Gorenjski muzej, 1983.
8. Puhar, F. Gospodarski vzpon Kranja odvisen od neomejenega priseljevanja delavcev : obdobje 1918 – 1986. Kranj: Skupščina občine Kranj, 1987.
9. Puhar, F. Gospodarski vzpon Kranja 1918-1986. Kranjski zbornik, 1990, str. 57-67.
10. Kamra. Začetki industrializacije Gorenjske na razglednicah. Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin - Gorenjska pokrajina (online). Pridobljeno 12. 2. 2011 na spletni strani: (<http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&region=2&id=878>)
11. Križnar, I. Stavkovno gibanje v Kranju in okolici. 900 let Kranja. Kranj: Občinski ljudski odbor, 1960, str. 340-351.
12. Register nepremične kulturne dediščine. Zavod za varstvo kulturne dediščine (online). Pridobljeno 22. 1. 2011 na spletni strani: <http://rkd.situla.org/?uid=2375>

7. SLIKOVNO GRADIVO

Slika 1: Tovarna Jugočeška; <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=5667>

Slika 2: Kranjske tekstilne tovarne ob Savi: Jugočeška na desnem bregu, Intex na levem bregu, Tekstilindus in tovarna Franja Sirca v Stražišču; <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=5672>